

‘Over het werk’ is een serie van negen portretten van onderwijswetenschappers, waarin de essentie en de legitimatie van goede onderwijspraktijk wordt geschetst via kernbegrippen, definities en eerder gepubliceerd werk.

-.-.-

Over het werk van...

#3 Geert Kelchtermans

Wie de leraar wil begrijpen luistert naar zijn verhaal, ofwel: de professionele biografie

Het is de eenheid van zijn persoonlijke en professionele biografie die bepaalt wie de leraar is en hoe hij optreedt. In het leraarschap kan het ‘wie’ eigenlijk niet zinvol worden gescheiden van het ‘hoe’ en ‘wat’.

De professionele biografie of het loopbaanverhaal vormt een krachtige insteek om zicht te krijgen op de kennisbasis van (toekomstige) leraren. Niet zozeer de historische of biografische feiten, maar de wijze waarop die feiten en ervaringen door de betrokkene geïnterpreteerd zijn en betekenis gekregen hebben, zijn daarin van belang. Het handelen en denken van leraren in het heden wordt immers in belangrijke mate bepaald door ervaringen uit het verleden en verwachtingen over de toekomst. Ervaringen krijgen betekenis tegen de biografische achtergrond.

Deze betekenisverlening vindt vaak plaats in ‘het vertellen van verhalen’. De ervaringen worden daarin interpretatief gereconstrueerd tot betekenisvolle gehelen. ‘Verhalend vertellen’ betekent altijd een ervaring zowel beschrijven als expliciet waarderen/evalueren. Het verhaal vertelt waar en wanneer iets gebeurde.

Over zelfverstaan en subjectieve theorie

Kelchtermans heeft de loopbaanverhalen van leraren als uitgangspunt genomen om hun denken en handelen te begrijpen. Dat onderzoek leert dat leraren gedurende hun loopbaan een persoonlijk interpretatiekader ontwikkelen, een geheel van cognities dat fungeert als een bril waardoor ze hun beroepssituatie waarnemen, er betekenis aan geven en erin handelen.

Dit interpretatiekader onderscheidt twee, onderling nauw samenhangende, domeinen:

- Het professioneel zelfverstaan
- De subjectieve onderwijstheorie

Het professionele zelfverstaan verwijst naar het geheel van opvattingen die men over zichzelf heeft als leerkracht. Daarin onderscheidt Kelchtermans vijf componenten:

- De beschrijving van het eigen zelfbeeld
- Een subjectieve evaluatie van het eigen functioneren
- De belangrijkste motiverende factoren voor haar beroepsuitoefening
- De eigen taakopvatting: wat moet ik doen en waarom dat?
- Verwachtingen over haar toekomstperspectief

De subjectieve onderwijstheorie is een persoonlijk geheel van kennis en opvattingen over onderwijzen. Het gaat hierin over vragen als: ‘Hoe moet ik het doen?’ en ‘Waarom zo?’

Het zelfverstaan als leraar krijgt slechts betekenis in het perspectief van haar handelen en dus van de waardegebonden keuzes die zij maakt. Het gaat hier niet om een neutraal statement, maar om morele keuzes en daarmee ook emotionele betrokkenheid. Daardoor krijgen de verhalen impliciet altijd ook het karakter van een verantwoording, waarbij men erkenning zoekt. Hier introduceert Kelchtermans het begrip *kwetsbaarheid* van het leraarschap

Over kwetsbaarheid van het leraarschap

Door de verstrengeling van zelf, kennis, het gecontextualiseerde en het dynamische karakter hiervan is de *‘professionele knowhow’* van leraren nooit een onbetwiste, technische onderbouwing om de dagelijkse acties en keuzes te legitimeren. De ‘kennis’ is immers nooit louter technisch, maar houdt onvermijdelijk keuzes met morele consequenties in. Opvoeding en onderwijs gaan immers altijd over een relatie tussen mensen en pedagogisch handelen impliceert altijd een moment van oordeel dat nooit louter technisch of instrumenteel kan zijn. In elk oordeelsmoment is impliciet de vraag aanwezig: *Doe ik hiermee recht aan de educatieve behoefte van de lerende die aan mijn zorg is toevertrouwd?* De gemaakte keuzes kunnen altijd betwist worden. In die zin wordt leraarschap gekenmerkt door kwetsbaarheid: er is geen onbetwistbare, wetenschappelijke verantwoordingsgrond.

Onderwijs is niet iets wat men doet of realiseert, maar wat in belangrijke mate gebeurt of plaatsvindt. De leraar heeft niet in de hand óf de lerende leert en ‘wat’ de lerende leert. Ook deze dimensie van passiviteit draagt bij tot de kwetsbaarheid van het leraarschap.

Kwetsbaarheid is een structureel kenmerk van een pedagogische relatie: daar is geen ontkomen aan. Zij is tegelijk een voorwaarde om ‘het pedagogische’ plaats te laten vinden in de relatie tussen kind en leraar. Die relatie is niet helemaal voorspelbaar, inzichtelijk of stuurbaar en vraagt om ethisch en kwetsbaar engagement. Wanneer dit gebeurt ervaart de leraar dat zij daadwerkelijk een verschil maakt in het leven van zijn leerling. Die kwetsbaarheid moet erkend en gekoesterd worden.

Over reflectie en onderzoek

Kelchtermans trekt de conclusie dat professioneel leraarschap voortdurend brede reflectie vraagt om het persoonlijk interpretatiekader te bevragen en verder te ontwikkelen. Het gaat daarbij niet alleen om de technische dimensie, maar - in navolging van Andy Hargreaves - ook om de morele, emotionele en politieke dimensies in het leraarschap.

De morele dimensie in het onderwijzend handelen betreft beslissingen en keuzes, die leraren voortdurend maken. Daarbij handelt het om de fundamentele vraag recht te doen aan de behoeften van medemensen, om te kiezen tussen bepaalde waarden en normen. Goed leraarschap veronderstelt het vermogen om adequaat te oordelen. Het gaat hier om het concrete 'doen en laten' waaruit de persoonlijke keuze voor bepaalde waarden en normen blijkt.

Onderwijskwesties die op het eerste gezicht van morele aard lijken, verbergen ook vaak vragen over de politieke dimensie, waaronder machtsprocessen en professionele belangen. Het gaat dan om vragen als: *'Wie wordt er beter van wat ik doe of laat; wie heeft er belang bij; wie bepaalt het wat en waarom van mijn handelen als leerkracht'*? Door hier gevoel voor te ontwikkelen, verwerven leraren tevens effectieve strategieën en tactieken om met de micropolitieke werkelijkheid om te gaan.

De emotionele dimensie in het beroep van leraar betreft het steeds in relatie zijn met anderen. Dit eist een vorm van moreel engagement en dus emotionele niet-onverschilligheid.

Over kritische reflectie

Reflectie dient niet alleen breed, maar ook diep te gaan, wil ze bijdragen aan professionele ontwikkeling. Het moet gaan over het persoonlijk interpretatiekader. M.a.w. de professionele ontwikkeling van leraren dient niet alleen te resulteren in een effectiever pedagogisch-didactisch handelen, maar ook in een grotere geldigheid van kennis en opvattingen in het persoonlijke interpretatiekader en op het expliciteren en toetsen van die kennis en opvattingen. Dan groeit reflectie uit tot kritische zelfreflectie, waarin leraren de gelegenheid geboden wordt om opvattingen te herzien, te verfijnen en uit te breiden. Reflectie is effectiever indien minstens twee mensen deelnemen, waarbij de een door de vragen van de ander tot die kritische zelfreflectie wordt uitgenodigd.

Prof dr. Geert Kelchtermans is hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Leuven en aldaar directeur van het Leuven Universitair Centrum voor Onderwijsgerichte Nascholing (LUCON). Als onderdeel van het ontwikkeltraject 'Pedagogische Tact' van het NIVOZ heeft Geert Kelchtermans eerder een lezing verzorgd met als thema: ['Verhalende reflecties over goed leraarschap'](#).

Bron: Stevens L.(Red) (2008) Nivoz-reeks deel 1, pag. 13- 23, Antwerpen Garant

Meer uit de serie ‘Over het werk van...’

We bieden negen theorieën waarin NIVOZ zijn legitimatie vindt bij (pedagogisch) goede onderwijspraktijk en die in de trajecten Pedagogische tact en Pedagogisch Leiderschap een rol spelen.

1. Luc Stevens: [De behoefte aan relatie, competentie en autonomie](#)
2. Ferre Laevers: [Perspectief van de ander innemen](#)
3. Geert Kelchtermans: [‘Professionele biografie’](#)
4. Otto Scharmer: [Theorie U](#)
5. Deci en Ryan: [Motivatie](#)
6. Weiner en Dweck: [Attribuuttheorie](#)
7. Marianne Riksen-Walraven: [Verbondenheid/gehechtheid](#)
8. Jos Kessels: [De morele en organisatorische werkelijkheid](#)
9. Seligman en Csikszentmihalyi: [‘Positieve psychologie en flow’](#)

Over NIVOZ

NIVOZ sterkt leraren en schoolleiders en andere betrokkenen in de uitvoering van hun pedagogische opdracht.

In de praktijk van opvoeding en onderwijs is er een groeiende behoefte aan pedagogisch denken, pedagogische reflectie en betekenisvolle pedagogische theorie. Het NIVOZ – Nederlands Instituut voor Onderwijs- en Opvoedingszaken – is op dit moment een van de belangrijke plaatsen waar in deze behoefte wordt voorzien.

***Ieder mens kan verbonden en verantwoordelijk in de samenleving staan.
Onderwijs levert hieraan een essentiële bijdrage.
Het is zijn maatschappelijke taak.***

NIVOZ – Nederlands Instituut voor Onderwijs- en Opvoedingszaken – is een vrijplaats voor denken en ontwerpen, een plaats van concentratie, bezinning en dialoog, maar ook een plaats voor een kritisch correctief. We bieden inspiratie, legitimering en verbinding vanuit drie soorten activiteiten:

1. wetenschappelijk forum
2. platform hetkind.org
3. opleidingen, resp. de trajecten Pedagogische Tact en Pedagogisch Leiderschap

www.nivoz.nl

www.hetkind.org

www.pedagogischetact.nl